

УДК 811.162. Г373.22:639.2.081

О.А. Войцева, д-р. філол.наук, проф.,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
завідувач кафедри загального та слов'янського мовознавства

РИБОЛОВНА ЛЕКСИКА ПРАСЛОВ'ЯНСЬКОГО Й ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В ПОЛЬСЬКІЙ ТА ІНШИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВАХ

У статті висвітлено проблему генези риболовної лексики у польській та інших слов'янських мовах. Встановлено, що розглянутому континууму притаманна двоплановість, зумовлена взаємозв'язками між термінологічною і загальномовною системами. Наголошено, що назви риболовних знарядь у польській мові мають етимологічні паралелі в слов'янських мовах, зокрема в українській і російській.
Ключові слова: слов'янські мови, польська мова, риболовна лексика, етимологія, семантика

Дослідження термінологічної лексики, пов'язані з історією господарських промислів, сприяють встановленню загальних закономірностей у формуванні термінологій, виявленню культурно-історичних зв'язків між термінологіями слов'янських мов, а отже, є актуальними в сучасній лінгвістиці.

У працях І. Басрової, Д. Буттлер, В.Г. Гака, О.С. Герда, О. Горбача, С.В. Гринева-Гриневича, В.П. Даниленко, Т.Р. Кияка, О.С. Мельничука, В.М. Лейчика, Е. Лу-чинського, Л. Нідерле, Я. Розвадовського, В.М. Русанівського, П. Скока, А. Спасової, О.Б. Ткаченка, М.І. Толстого, Т.О. Черниш, Б. Юришица та інших висвітлювалися аспекти, пов'язані з лексико-семантичними особливостями, етимологією, розвитком, становленням і функціонуванням мовних одиниць різних тематичних груп, що належать до загальнолексичного фонду слов'янських мов.

Надзвичайно цікавою для лінгвіста в плані дослідження генетичних зв'язків є термінологія рибальського промислу, яку поділяють на такі тематичні мікрогрупи: назви риб, найменування риболовних знарядь, назви дій, пов'язаних з ловом і обробкою риби, найменування осіб, що працюють у галузі рибальства тощо.

Рибальська термінологія досліджувалась у низці праць польських (І.Голембієвський, К.Мошинський, Б.Шленський), українських (А.А.Берлізов, В.І.Гончаров, І.Г.Ліпкевич, Є.М.Мотузенко, А.П.Непокупний, В.Г.Скляренко), російських (Б.Л.Богородський, О.М.Трубачов) та інших учених-славістів [див. 15; 16; 19; 1; 5; 6; 7;; 9; 11; 2; 13; 12; 18]. Однак уточнення етимології спеціальних мовних одиниць, які позначають реалії рибальства, та їх зіставний аналіз для виявлення типів мотивації, різниць у концептуалізації оточуючої об'єктивної дійсності в мовних масивах слов'янських мов зумовлює необхідність подальшого аналізу найменувань знарядь риболовного промислу.

В термінології рибальського промислу польської та інших слов'янських мов зберігаються фонетичні риси та архаїчні форми з мотиваційними структурами, що втілюють первинні уявлення про цей сегмент професійної діяльності людини, пор. у польській мові *deriwaty*, утворені від праслов'янського кореня **lovь* «повільне переслідування, повзання, оточення звірів» < іє. **lāu-* / *leu-* «ловити, захоплювати» [Sł str 4, 2: с. 126-127]: *łow zast.* «лов, полювання; здобич; право полювання», *łowu* «полювання», *zast.* «лов», *łowienie (ryb)* «лов риби», *połów, odlów, odlawianie*

«лов, улов», *rybolowca, rybołowca, rybołów, zasm.* «риболов, рибалка», *łowisko* «рибальське угіддя», *łowić na wędkę* «ловити рибу, вудити» [Linde 2: с. 662].

Одну з найважливіших мікрогруп становлять назви риболовних знарядь - пристосувань, приладів, механізмів для лову риби. Праслов'янські рибалки вживали різноманітні знаряддя лову, в тому числі колючі риболовні пристрої (ості), пастки (верші, язи, ляси, кітці, ятері), сітки (волоки, бродники, неводи, клоні, мережі), гачкові риболовні знаряддя (вудки) тощо [16: с. 178].

К.Мошинський у праці «Про способи дослідження матеріальної культури слов'ян» підкреслює, що на великій території Славії (на заході, сході і півдні) функціонують подібні назви риб, риболовних знарядь, які повторюються у відповідних паралельних формах сучасних західнослов'янських, східнослов'янських і південнослов'янських мов, крім того, номенклатура найменувань риб і риболовних знарядь вплинула на мови сусідніх народів, головним чином на румунську (*котець - coteț, мережа — mreajă*), угорську (пол. *cierzeniec - csereny*) [Linde 1: с. 306], німецьку (*мережа — Mareze*), фінську (*котець - katisa, kattita, katiska*), албанську та новогрецьку мови [16: с. 142, 164, 170].

Слід додати, що в термінології риболовного промислу польської та інших слов'янських мов наявні асимільовані повністю або частково запозичені терміни, які входили прямим або опосередкованим шляхом з латинської, німецької, грецької та англійської мов. Зокрема в західнобалтійській зоні вагомими були скандинавські традиції, тому на польську мову більше вплинули германізми [17: с. 345]. Німецькі запозичення потрапляли в старопольську добу до польської мови не тільки через усні контакти з Гданьського Помор'я, а також із кашубських діалектів, наприклад: *wata, rafla, takle* та ін.

Археологічні знахідки, антропологічні й етнографічні дослідження підтверджують, що рибальство неолітичних племен на території сучасної України (північний схід) належало до «традиційних способів господарювання» (Г.П.Півторак) [10: с. 169]. На Азовському і Чорному морях поширеними були грецькі запозичення, які ввійшли до української, російської, болгарської та хорватської рибальської термінології, пор.: укр., рос., *сардон* «кайма по краю ставного невода», рос. *дифан* «сітка з трьома стінками для лову кефалі» < тур. *difana, tifana, tufana, difane, tifan*, гр. *ουραμ*; хорв. *grīb* «риболовна мережа», болг. *сардон* «риболовне знаряддя - та- льян» < тур. *sardon*, гр. *σαρδόνιον, σαρούλοζ* [7: с. 161, 90; 18: с. 40, 128]. Опрацювавши старопольські джерела («*Kodeks Dylomatyczny Polski*» (1948), «*Kodeks Dy- lomatyczny Wielkopolski*» (1877-1903), К.Мошинський стверджує, що до 1500 р. у польській мові вживалися назви пасток-лабіринтів (*jazy wiersze, więcierze, klonie*), найменування сіток (*mrzeże, drguby, niewody, włoki, przywłoki*), тачкових знарядь (*wędy*). Слід додати, що більшість із них функціонує в сучасній польській мові, певна частина спеціальних лексем вийшла з активного вжитку у зв'язку з позамовними причинами (колючі знаряддя, пастки тощо).

Мета статті полягає в аналізі генези базових назв риболовних знарядь у польській мові на тлі інших слов'янських мов для виявлення особливостей первинної концептуалізації професійного знання. Матеріалом для дослідження слугували передусім етимологічні, тлумачні, історичні, діалектні, перекладні, термінологічні словники польської та інших слов'янських мов, а також дослідження з лексикології слов'янських мов, термінознавчі розвідки.

Найменування риболовних знарядь ми поділили на такі мікрогрупи: 1) колючі знаряддя лову (*oścień / ości, ośeka / ošek, hak, harpun*); 2) риболовні пастки-лабіринти, в тому числі ставні (*jaz, koc, lasa / laska, wiersza, więcierz*) і рухомі

(*kłota / kłonia, włok, żak / sak*); 3) риболовні снасті (*sieć, niewód, mieroża / mrzeża, brodnia / brodnik, okrężnica, druga / drgubica / dryga, jadro, klep / klepla, net / neta, mańca, wata, rafla, pławnica, ganta*); 4) гачкові риболовні знаряддя (*wgda / wqdkka, takle, spinning*); 5) допоміжні риболовні знаряддя (*cierzeniec, kasarek*).

Мотивація назв колючих риболовних знарядь праслов'янського походження *oścień, ośeka* базується на фізичних властивостях реалій, оскільки вони є гострими, пор.: *oścień / ości* «примітивне колюче риболовне знаряддя у формі вил на дерев'янім держалні; три- або чотири-, шести-, восьмизубі вила» < псл. **ostbnb* «палиця з гострим закінченням», іє. **ак-* «гострий» [Borys: с. 402], укр. *остень* «риболовне знаряддя, схоже на вила, для настромлення риб», розм. *ост / ость* «знаряддя для індивідуального лову риби, три- чи восьмизубі вила зі стрілоподібним оперенням», *ості* «риболовні вила з декількома зубами»; *ośeka/ ošek* «колюче риболовне знаряддя, залізні вила для лову риб під поверхнею води» < псл. **sokь*, лит. *at-šankė* «гак, палиця», «гострий» [Фасмер 3: с. 556], рос. *ость, острога* «риболовне знаряддя, схоже на вила, з металевим, дерев'яним або кістяним вістряем», ч., слц. *ost'«те»* [16: с. 162; Грінч. 3: с. 71; Даль: с. 440-441].

На форму реалії (зігнутий кінець) вказує етимон одного з найдавніших германських запозичень у польській мові - *Иак* «металевий прут, закривлений на кінці, призначений для утримання або хапання» [Sobol: с. 256] < свн. *hāke(n')*, *hāken*, нім. *Накен* «крюк; різновид плуга; міра землі» [7: с. 535; Linde 2: с. 166; Slawski 1: с. 393; Borys: с. 191]. На ґрунті польської мови з другої половини XIX ст. назва звузила семантичний обсяг і почала вживатися як стрижневе слово в словосполученні *hakrybacki* «риболовний гак».

Лексеми на позначення колючих риболовних знарядь і пасток-лабіринтів поступово виходять з активного вжитку. Зокрема, слово *jaz* у старопольській мові функціонувало в значенні «рухома плетена загата, закол упоперек річки або ставу для затримання і лову риби; гребля, загата»: *bić jaz* «ставити яз» (1237 р.) [ESI 2: с. 285-286]. Ареал функціонування лексеми свідчить про поширеність цього способу лову риби у слов'ян [16: с. 163]: др. *гъз* «споруда на річці для лову риби», стукр. *езок* «невеликий яз» [СУМ XVI-XVII ст. 9: с. 89], укр. *яз* «пристрій у вигляді плота, огорожі впоперек річки або затоки з ворітьми, у які вставляють вершу чи ятір» (XIV ст.), *ізок, їзок* «огорожа, стіна на річці з очерету для лову риби, у яку вставляють вершу», рос. *яз, язок, заязок*, «риболовне знаряддя у вигляді огорожі, забитих упоперек річки паль, переплетених лозою; риболовний закол», стбр. *езъ, езокъ* «плетена огорожа на річках і ставках для затримання риби», бр. *діал. яз* «огорожа впоперек річки з вертикально забитих паль і плетінок, у яку вставляють вершу; місце на річці, де встановлювали яз», болг. *яз* «загата, дамба», *язът* «штучна огорожа на річці», мак. *јаз* «запруда; відвідний канал», хорв. *јаз* «відвідний канал; русло; канава; ставок», ч. *jez* «запруда, загата, дамба», слц. *јаз кн., заст.* «дамба, гать на річці», слн. *jéz* «дамба, загата» [Грінч. 2: с. 7; ЭССЯ 6: с. 59, 60; Сл РЯ XI—XVII вв. 5: с. 37, 137, 155, 191]. Походження цього найменування зі стпрус. *асу* «межа», лит. *ežė, eža, ežiá, ežià* «межа, край, кордон; неглибоке місце в затоці», арм. *ezr* «берег, межа, кордон», псл. **ēgъ, *ezero, *ezegъ / *ozerb* [SP 6: с. 168; ЭССЯ 6: с. 59] вказує на мотиваційну ознаку - результат дії («кордон, межа»). Назва пастки-лабіринта праслов'янського походження **кольсь* була поширеною переважно на півдні і сході Славії в різних формальних варіантах: пол. *кос рідко, заст.* «ставне риболовне знаряддя для лову риби у вигляді стіни з товстого очерету», др. *котець* (частіше в мн.) «риболовне знаряддя, ставна мережа», укр. *котець* «камышевая загородь въ виді почти сомкнутого круга, стоящая въ воді для ловли рыбы» [Грінч.

2: с. 292], *кітець* «стаціонарне риболовне знаряддя, загорожа у воді», рос. *діал. кот 'еу* «риболовна пастка з очерету, комишу», *котцы* «плетений закол на річці для затримання риби; штучна водойма», болг. *к'оце діал.* «риболовний закол на річці», серб. *кòтац*, хорв. *kótac* «тс» [Сл РЯ XI-XVII вв. 7: с. 381; Даль 2: с. 455, 460]. Лексема виводиться з псл. **kоть-сь*, іє. **kot-* «ховати, зберігати», Іран., авест. *kata* «приміщення, кладова» [ЭССЯ 11: с. 214-215; ЕСУМ 2: с. 570], отже, її мотиватором виступає дія («ховати, укривати якийсь час»).

До одного із найдавніших рибальських прототермінів загальнослов'янського походження належить слово *lasa* «плетений закол для лову риби на бистрих (гірських) водах» < псл. **lěsa* «плетений виріб». У західнослов'янських і частково у східнослов'янських мовах функціонують подібні назви: укр. *ліса* «тин, огорожа з лози, очерету», *л'іска діал.* «верша», рос. *л'еса діал.* «риболовна снасть», *ляса* «виготовлений з комишу бо дерев'яних дощок поміст, частина риболовної пастки (гарда, котця)», болг. *льса* «плетений риболовний закол», ч. *lisa* «верша» [ЭССЯ 14: с. 232-233; 7: с. 141]. В основу мотивації слова покладено результат дії («плетена пастка для риби»).

На конічну форму ставної пастки *wiersza* «стаціонарне риболовне знаряддя у вигляді плетеної з пруття сітки конусоподібної форми, ятер; довгий плетений кіш для лову міног», *заст. wirsza* (XIII ст.), *wierszka* «невелика сітка, ятер» вказує походження назви з псл. **vьrxъ* «верх» [ESI 4: с. 432-433; 16: с. 162]. Це слово зберігається в усіх слов'янських мовах: стел. *връшь*, др. *вьрша*, укр. *верша* «стаціонарне риболовне знаряддя, сплетена з лози пастка конусоподібної форми», *вершка* «риболовне знаряддя, сплетене з лози, яке ставиться на дно річки напроти бистої течії», *в'урша діал.* «риболовний кошіль» [СУМ XVI-XVII ст. 3: с. 242; Грінч. 1: с. 141; Біл.-Нос.: с. 78], рос. *верша* «риболовне знаряддя з вербового пруття у вигляді вузької круглої корзини з конусоподібним входом», *діал. н'ерша*, стбр., бр. *верша*, ч. *vrše*, слц. *vřša*, слн. *vřša, vřš*, вл., нл. *wjerša*, болг. *вьрша*, мак. *вьрша*, серб. *в'рша, в'ршава* «тс» [ЕСУМ 1: с. 362; Даль: с. 115].

Балтизм *więcierz, заст. więcior, wenter, więcierz, змени, więciorka, więciorok* «пастка з двома конусоподібними кінцями, виконана з обручів або зігнутих у коло лозин, на які натягувалась сітка» < лит. *vėnteris* «верша з очеретяного пруття», «ятір», лтс. *viete* «прут» уперше зафіксовано в старопольських джерелах другої половини XIV ст. [ESI 4: с. 436; Sychta 6: с. 126; SK Pobl.: с. 109; Лаучюте: с. 12]. В основі мотиваційної структури найменування знаходиться результат дії («плетена пастка для риби»). Розглянута лексема засвідчена у давньоруській та інших слов'янських мовах: др. *вятерь, вятерь* «риболовне знаряддя, ятір», *змени, вятерокъ*, стукр. *вятерь*, укр. *ятер, зменш, ятірець, ятерець, розм. ятерина, стір* «верша з крилами із очерету», *в'ентер діал.* «ятір», *в'інтір, в'інтер* «ятір, виготовлений з дерев'яних обручів, на які напнута сітка у вигляді кола», *в'ентер, діал. в'ятір, в'ітер* «ятір» < *діал. в'інт'ір, вентер* [СУМ XVI-XVII ст. 6: с. 176; Грінч. 1: с. 261, 468; 4: с. 545], рос. *в'ентерь* «риболовна снасть у вигляді звуженої сітки, натягнутої на обручі, мережа», бр. *венцер* «верша, ятір», болг. *вентер, в'интер діал.* «риболовна мережа» [Сл РЯ XI-XVII вв. 3: с. 287; БТР: с. 90; СРГО 1: с. 72].

Найпоширенішим варіантом, який позначав рухому пастку на західних теренах Славії, був термін з коренем *klot-*, а на східних - з коренем *klon-*: пол. *klota* «прямокутна дерев'яна рама, на яку натягнуте полотно, що поступово звужуючись, утворює трикутну призму» (1266 р.), *розм. klotia, діал. klotla* (XVIII ст.), *klotnia, klotka* «невелика ручна мережа в формі мішка, натягнута на обруч, з трьома жердинами і довгим держалном», *klotieі, klotnica* «риболовна мережа, натягнута на

дерев'яні рами», *змени*, *kłomelka* «невелика кімля» [Slawski 1: с. 262; ЭССЯ 10: с. 65-66; AGM 7: с. 98-99; Sychta 2: с. 174; SP XVI w. 9: с. 409; SK Pobjh: с. 34]. Серед них виокремлюють: 1) назви, які походять з найдавнішого варіанта-*kłomia*, *kłomnia*, *kłomia*, *kłomel*, а також їх похідні - *kłotka*, *kłomnica*; 2) слова, які сформувалися від пізнішого за походженням кореня *kłonia*, *kłon* та їх деривати *kłonka*, *kłonka*, *kłonica*. К.Мошинський наголошує, що західний варіант назви псл. **komla* виник у процесі метатези, але й для східного ця праформа могла бути первинною, оскільки за рахунок суфікса *-j'a* вона могла розширитись або завдяки епентезі утворити форму **komja* > *komla* [16: с. 174-175]. Фонетичний процес розщеплення *-m' > -mn'* і спрощення *-mi' > -n'* доводить відсутність ареального розмежування форм *kłomia*, *kłomnia* в північно-західній частині Мазовша [AGM 7: с. 100]. Якщо прийняти такий розвиток, тоді мотиваційною ознакою слова виступає результат дії («згинати» - «пастка, сильце») < псл. **kłoma*, **kłomnja*, **kłom*, **kłoniti* «нахиляти, згинати», іє. **kel-* «кликати, дзвонити» [ЭССЯ 10: с. 66]. Ця назва зустрічається в інших слов'янських мовах, зокрема в укр. діал. *кімля*, *кімля*, *кlimля* «знаряддя для парного лову риби; ятер», *кімляч*, *к'омля*, *к'омна*, *к'омля* «пастка з відкритим входом для парного лову риби на неглибокій воді», *к'оуня*, *к'овня* «малий ятір», стбр. *кломля* «риболовна мережа» (< пол. *kłomia*), бр. *комля* «ручна пастка з сітки», діал. *к'омля*, *к'ом(е)ль*, *к'омял* «риболовне знаряддя», слн. *kłotka* «невелика ручна мережа на довгій палиці», хорв. *klōnja* «риболовне знаряддя з сіткою» [ЭССЯ 10: с. 65-66; 3: с. 156].

Девербатив *włok*, що позначає рухому пастку, «риболовне знаряддя пірамідальної форми для лову донних риб, полотнища якої прикріплені до жердини» < *włóczyć* «волокти, тягнути, пересувати на інше місце» [Bogys: с. 705], базується на мотиваційній ознаці «волочити, волокти». З дієсловом «волокти» пов'язані деякі інші лексеми на позначення сіткових снастей у слов'янських мовах, наприклад, др. *волоць*², *волока*, стукр. *волоць* «рибальська сітка, невід, невелика рибальська сітка з кошелем», укр. *волок*, *волокуша*, *зменш*, *волокушка* «густа сітка для лову риби на міліні; невід на Азовському і Чорному морях», *волочня*, *волочень*, рос. діал. *волоцьуша* «великий бредень», стбр. *волоць*, болг. *влак*, хорв., слн. *vlák* [Miklosich: с. 379; СУМ XVI - перш. пол. XVII ст. 4; Біл.-Нос. : с. 84; Грінч. 1: с. 250; Фас- мер 1: с. 341].

До запозичених назв, які позначають рухомі пастки, належать: *zak* «сітка-пастка з сітьової тканини, розтягнутої на обручах; ятер» < нім. *Sack* «мішок, різновид сітки», двн. *sac*; *sak* «риболовна мережа в формі конусоподібного мішка, натягнутого на обруч» < фр. *sak*, лат. *saccus* «мішок», *sacco* «кошіль», гр. *δάκκος* «мішок» [SWO: с. 61, 914]. Ці терміни увійшли до риболовної термінології української, російської, болгарської мов: укр. *жак*¹ «риболовна снасть у вигляді натягнутої на декілька обручів конусоподібної сітки», рос. *жак*¹ «кошіль», стбр. *жакь*² «риболовне знаряддя, мережа; жак» (< пол.), укр. *сак*¹ «снасть для виловлювання риби в формі конусоподібного мішка», рос. *сак*, болг. *сак* «риболовна мережа» [3: с. 113; 14: с. 150]. Вірогідно, в основу мотивації лексеми покладено зовнішню ознаку реалії, її форму («мішок»), Гіперонімом у мікрогрупі назви риболовних снастей є слово праслов'янського походження *sieć* (*rybacka*) «риболовне знаряддя, зроблене з міцних ниток, які перехрещуються і закріплюються на однакових проміжках вузлами» (1656 р.), стп. *siecia* < псл. **sěť* «сітка», іє. **sēi*: **soi* «зв'язувати, в'язати», **sidlo* [Bogys: с. 545], стел. *срътъ* «сітка, пастка», др. *срътъ* (XI ст.), *срътъька* (XVII ст.) [СС: с. 680; Срезн. 3: с. 902-903], стукр. *срътъ*, *срътъька* «сило», укр. *сітка*¹ «невелика сіть», рос. *сеть*, *сетка*, бр. *сетка*, чес. *sit'*, слц. *siet'*, вл. *суć*, нл. *seś* «тс» [ЛС Бер.

: с. 131, 253; Грінч. 4: с. 128; Даль: с. 588; Фасмер 3: с. 614]. Дієслівна мотивація цієї назви засвідчена у балтійських і германських мовах: лит. *saĩtas* «прив'язь»,* *saĩtai*, *sĩeti* «зв'язувати», лтс. *suĩte* «мотузка, зав'язка», дпрус. *saytan* «ремінь», двн. *seito*, *seita*, *Saite* «сільце», «мотузка», «струна» [Черных 2: с. 159; 16: с. 166].

Існує багато різновидів сіток, однак найбільш популярна у слов'ян має назву *niewód* / *nywoch* / *niwoch* / *nevod*, діал. *niewódź* «велика рибальська сітка з матнею, волок для літнього і зимового лову риби» (1656 р.) [Borys: с. 364; ESI 3: с. 264], стел. *неводь*, др. *неводь* (XI ст.), стукр. *неводь* [Срезн. 2: с. 361; СС: с. 360], укр. *невід*, рос. *невод*, бр. *невад*, стч. *nevodь*, ч. *nevod* «тс» [Bruckner: с. 362; Черных 1: с. 564]. На думку К.Мошинського, лексема *niewód* походить від псл. **vodь* «сітка, яку тягли бродом», іє. **ǵedh-* «вести», **ǵēdh-*, за допомогою негативного префікса **ne* відбулося розширення **(a)ǵe-* «плести», внаслідок чого утворена лексема **nevodb* «велика рибальська сітка, яку не тягнуть бродом» [16: с. 168]. Загалом походження аналізованого слова остаточно не з'ясовано [див.: Черных 1: с. 564; Фасмер 3: с. 55; Borys: с. 364; 11: с. 14-21; 4: с. 178-180].

Континуанти слова *mieroza* «пастка на риби і раків з одним крилом, різновид жака» позначають у слов'янських мовах різні види сіток або пасток, пор.: пол. *mrzeźna* / *mrzeża* *заст.* «двох- або трьохстінна рибальська сітка», *sieć mrzeźna* «тс» і. (XIV ст.), стел. *мрґґжа* «невід, сітка», др. *мережа* «рибальська сітка, невід з великими відстанями; конусоподібне знаряддя, сітка, натягнута на обручі», *змени*, *мережка*, *мрґґжа* «рибальська сітка із ниток, невід; сітка», *мрґґжда*, *мрґґжина*, *мрґґжица* [СС: 334], *мрежа*, стукр. *мрежа* «сітка» [ЛС Бер.: с. 66], укр. *мережа* «рибальська сітка з великими вічками», рос. *мерёжа* «різновид сітки; невід», слн. *mrěža* «сітка, решітка», болг. *мрежа* «сітка», серб. *мрѣжа*, хорв. *mrěža* «тс» [ЕСУМ 3: с. 439-440; Сл РЯ XI-XVII вв. 9: с. 95, 291]. Найменування походить від псл. **merezа*, **merša* «(плетена) сітка», «велика петля, предмет, сітка або ґрати»;] лтс. *merˆga* / *tarˆga* «поручні, галерея, решітка», лит. *marška* «невелика рибальська сітка», гр. *βρόχος* (< **μρόχος*) «сільце, мотузка, петля», *βροχίς* «петля» [Linde 1: с. 541; Фасмер 2: с. 601]. В його основу покладено мотиваційну ознаку, що вказує на результат дії («плетений виріб»).

У семантиці дериватів *brodnia* «рибальська сітка з лика для парного лову риби; І малий невід», *brodник* «невід із багатьма поплавцями для морського лову риби під кригою» (1601 р.), *brodzien* «невеликий прямокутний невід з матнею (або без неї)» І < псл. **brodb*, **broditi* конкретизувалась первинна поміна actionis (рибалки тягли волокни з човнів або вблід), а дієслова *бродити*, *брести* набули значення «ловити рибу неводом убрід» [SP 1: с. 342, 384; ЭССЯ 3: с. 38].

Суфіксальні варіанти **brodънь*: **bgedъn'ь* уживалися в давньоруській мові, функціонують у слов'янських мовах: др. *брeдeнь*, *брeдникь*, стукр. *бродникь* «брeдeнь», укр. *брeдeнь* «знаряддя для парного лову риби, сітка; невеликий невід, яким ловлять рибу в мілководних місцях», *бродак* / *бродяк* / *бродниця* «невеликий невід для прибережного лову», *брідeнь* «коротка рибальська сітка» [Грінч. 1: с. 96; І Біл.-Нос.: с. 61], рос. *брeдeнь* «невеликий невід», *бродник* «невеликий невід, який і рибалки тягнуть вдвох на клячах (шестах)», діал. *брод*, *брeдeц* / *брoдeц* «невеликий невід», «брeдeнь» [ЭССЯ 3: с. 36-37], *бродeнь* «невеликий брeдeнь, який тягнуть : по воді», стбр. *бердникь*, *бродникь* «невеликий невід для парного лову», *бродeнь*, *бродня* «риболовна мережа», бр. *браднік*, діал. *быраднік*, *бродник*, *брeдeн* «переносна рибальська сітка середнього розміру» [Сл РЯ XI-XVII вв. 1: с. 329; Шанский: с. 56].

До ганкових риболовних знарядь, які існують у слов'янських мовах, належить прототермін *węda* «гак, гачок», «риболовне знаряддя, частиною якого є гачок; вудка; перемет або мала сітка» (XIII ст.), *wędka* «риболовне знаряддя» (XV ст.) [SS 10: с. 94; Bogys: с. 685] < псл. **ōda* «спис для биття риби із зазубреним вістря; риболовний гачок», *ō+d-ā* «принада», «гачок з принадою» [ЕСУМ 1: с. 437; Черных 2: с. 283]. Оскільки праслов'янський етимон девербатива *węzidlo* < псл. **ōdi(d)lo*, **ōditi* позначав «черпати, загачувати», первинне значення **pda* - «гак», К. Мошинський висунув гіпотезу, що **ōda* походить від **onkda*, корінь **onk-* / **ank-* «гнути, зігнутий; гак», дінд. *añnkāh* «гачок», двн. *angul*, нвн. *Angel* «вудка» [16: с. 162].

Лексема *węda* має паралелі у слов'янських мовах: др. *уда* / *оуда* («Ізборник Святослава») (1076 р.) [Срезн. 3: с. 1143], стукр. *оудица*, *оудка*, укр. *вудка*, *вудочка*, *вудиця* [ЕСУМ 3: с. 300], рос. *заст. уда*, *удочка*, *діал.* (у кольських поморів) *уда* «риболовний гачок», бр. *вуда*, *вудачка*, ч. *udice*, слц. *udica*, слн. *ódica*, болг. *вьдица*, серб. *удица*, вл. *wuda*, *wudzička*, нл. *wuda* [Л С Бер.: с. 137; Фасмер 4: с. 148].

На індоєвропейській основі (вихідне значення < іє. **k_uer-* / **ker-* «плести» зі зменшувальним суфіксом -*сь*) у слов'янських мовах розвинулися слова із суфіксом -*єнь* на позначення допоміжних рибальських знарядь - сіток, плетінок, посудів і решіток [13: с. 204-206, 226]: стч. *čereň* «риболовне знаряддя», ч. *čereň* «чотирикутна рибальська сітка», *čereň* «рибальська сітка», *діал.* *č'ereňec* «рибальський сачок», слц. *čereň* «рибальська сітка, підвішена на двох зігнутих перехрещених палицях», *čeren* / *čereň* «рибальський сачок», нл. *seven* «сак», серб. *чѣренац діал.* «рибальський сачок» [ЭССЯ 4: с. 64-65]. У польській мові на північних теренах Польщі вживали лексему *cierzeniec* «сітка на держалні», «сачок» < псл. **čerěнь/ь*, **čer-нь* «деревце; держак, решітка, сітка над вогнем» [Linde 1: с. 306; 16: с. 172].

Обсяг статті не дає можливості детально розглянути весь лексичний масив мі-крогрупи назв риболовних знарядь у польській мові, однак наведені вище приклади засвідчують, що базові найменування в основному належать до праслов'янського лексичного фонду, успадкованого різними слов'янськими мовами.

Формальна і семантична стійкість розглянутих назв пояснюється тим, що основні форми рибальства та риболовні знаряддя збереглися до нашого часу. Ще у праслов'янську добу слов'яни користувалися спільними знаряддями лову, як вудки, остені, язи, верші, котці, сітки. Тому цілком зрозуміло, що у назвах риболовних знарядь різних слов'янських мов простежуються етимологічні паралелі. З XVI ст. зафіксовано назви риболовних знарядь, які позначали в польській мові пастки (*jazy*), самолови (*wiersze*), сітки (*kłonie*, *mrzeży*, *niewody*). Окремі запозичення входили до риболовної лексики у пізньопраслов'янську добу або після розпаду слов'янської мовної спільноти. Територіальні чинники, мова-джерело а також мови-посередниці, через які йшло ознайомлення з новими риболовними знаряддями, свідчать про сигнали контактування різних культур. На безпосередні мовні контакти з іншими народами (скіфами, балтами й германцями) вказують запозичення з литовської, німецької та англійської мов (*hak*, *wiersza*, *neta*, *rafla*, *manca*, *ceza*, *tral*, *spinning*).

Номінаційні процеси у мікрогрупі назв риболовних знарядь орієнтовані на універсальні принципи позначення позамовних об'єктів та їхніх відмінностей. Мотиваційні ознаки відображають знання про реалії, відношення, незалежні від свідомості мовців. Мотиватори, за якими названо риболовні знаряддя, містять вихідний момент первинного пізнання, те, що більш помітне, відоме, легше і швидше фіксують органи чуття - зовнішній вигляд, матеріал, спосіб виготовлення реалії,

її розмір, а також прагматичний аспект: те, що потрібне суб'єктові у виробничій діяльності - спосіб дії, функція предмета. Реконструйовані етимони вказують на форму риболовного знаряддя (*oścień, ośeka*- гострий, *węda*- загнутий), спосіб виготовлення (*lasa, mrzeżna* - плести), а також на взаємозв'язок між лексичним значенням і мотиватором (*jaz* - перегорода, межа, *klonia* - пастка; спосіб лову риби: *brodник* - бродити, *włok* - волокни).

Ускладнення технології риболовного промислу, винайдення нових способів лову риби, вихід з ужитку технічно застарілих знарядь призвели до того, що у мікрогрупі назв риболовних знарядь сучасної польської мови відбулося переосмислення семантики таких лексем, як *wędka, sieć, włok* та ін., хоч вони й надалі зберігають зовнішню форму та мотиваційні ознаки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні походження інших мікрогруп рибальської термінології, виявленні різних способів концептуалізації даного фрагменту мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Берлізов А. А. Лексика рибальства українських говірок Нижньої Наддністрянщини: дис. кандидата філол. наук: 10.02.01 / А. А. Берлізов. - Чернігів, 1974. - 184 с.
2. Богородский Б. Я. Русская судоходная терминология в историческом аспекте: автореф. дис. на соискание научн. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01 «Русский язык» / Б. Л. Богородский. - Л., 1964. - 35 с.
3. Булыка А. М. Даунія запазычанні беларускай мовы / А. М. Булыка; рэд. А. І. Жураўскі. — Мн. : Навука і тэхніка, 1972. — 384 с.
4. Войцева О. А. Водогосподарська лексика польської мови: від давнини до сучасності. - Чернівці: Букрек, к 2010.-424 с.
5. Гончаров В. І. З історії термінів невод і сак / В. І. Гончаров // Мовознавство. - 1982. - № 3. - С. 60-63.
6. Ліпкевич І. Г. Рибальська лексика в українських говірках Нижньої Наддніпрянищини : дис.... канд. філол. наук: 10.02.02 / І. Г. Ліпкевич. - Запоріжжя, 1993.-246 с.
7. Мотузенко Е. М. Морская рыболовецкая терминология Северо-Западного Причерноморья: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Е. М. Мотузенко. - Одесса, 1987. - 223 с.
8. Непокупний А. П. Балто-севернославянские языковые связи / А. П. Непокупний. - К. : Наук, думка, 1976.- 228 с.
9. Непокупний А. П. Балтійські родичі слов'ян / А. П. Непокупний. - К. : Наук, думка, 1979. - 184 с.
10. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова / Г. Півторак. - К. : Наук, думка, 1993. - 198 с.
11. Складенко В. Г. Етимологічні розвідки. 10. Невід/В. Г. Складенко//Мовознавство. -2010. -С. 14-21.
12. Спасова А. Гръцки и турски елементи в българската морска рибарска терминология / А. Спасова IIIЩ Български език. - 1966. - № 4. - С. 332-343.
13. Трубочев О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках. (Этимология и опыт групповой реконструкции) / О. Н. Трубочев. - М.: Наука, 1966. - 416 с.
14. Филипова-Байрова М. Гръцки заемки в съвременния български език / М. Филипова-Байрова. - София : Изд-во на Българската академия на науките, 1969. - 186 с.
15. Golqbiewski H. Wyrazy rybackie i zeglarskie u Kaszubow / H. Golqbiewski // Roczniki Towarzystwa Naukowe- go w Toruniu. - Torun : Nakladem Towarzystwa Naukowego, 1899. -Cz. VI. - S. 173-178.
16. Moszynski K. O sposobach badania kultury materialnej Praslowian / K. Moszynski. - Wroclaw etc. : PAN, 1962.-293 s.
17. Rozrwadowski J. Wyborpism: w 3 t. /J. Rozrwadowski.-Warszawa : PWN, 1959. Т. 1. — 410 s.
18. Skok P. NaSapomorska i ribarska terminologija na Jadranu / P. Skok. - Split: Jadranska straza, 1933. -184 с.
19. Slqski B. Slownictwo rybackie i zeglarskie u Kaszubow nadmorskich / B. Slqski // Prace Filologiczne. - Warszawa, 1911-1916.-Т. VIII,Z. 1-2.-S. 21-91.

Список скорочених назв джерел

Біл.-Нос. - Білецький-Носенко П. Словник української мови / підгот. до вид. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко; АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. - К. : Наук, думка, 1966. - 419 с.

БТР - Български тълковен речник [сост.: Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчевъ [и др.]. - 3-є изд. - София : Наука и изкуство, 1973. - 1133 с.

Грінч. - Словарь української мови: в 4 т. / [упоряд., з додатком власного матеріалу Б. Грінченко; збір. ред. журн. «Киевская старина»].-К. : АН УРСР, 1958, 1959. - (Надрук. з вид. 1907-1909 рр. фотомеханічним способом).

Даль - Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст]: в 4 т. / В. И. Даль. - Репринт, изд. - М. : Терра, 1998 - 1743 с. - (Вых. дан. ориг.: М. : Т-во М. О. Вольф, 1903-1909).

ЕСУМ - Етимологічний словник української мови: в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (голов, ред.) [та ін.]; АН УРСР. Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні. - К. : Наук, думка, 1982-2006.

ЛС Бер. - Лексикон словеноросский: Имен толкование всечестным отцем Памвою Бериндою згромаджений, 1653 / Памва Беринда [підг. тексту і вступ, ст. В. В. Німчука]. - К. : АН СССР, 1961. - 271 с.

Сл РЯ XI - XVII вв. - Словарь русского языка XI - XVII вв.: вып. 1-27 / ред. Г. А. Богатова; АН СССР; Ин-трус. яз. - М. : Наука, 1975-1991.

СРГО - Словарь русских говоров Одесщины: в 2 т. / ред. колл.: Ю. А. Карпенко, Сусуму Уемура (отв. ред.), Д. С. Ищенко, Л. Ф. Баранник. - Одеса : «АстроПринт», 2000.

Срезн. - Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: в 3 т. / И. И. Срезневский. - СПб. : Издание отд. рус. яз. и словесности Императорской академии наук, 1893-1912.

СС - Старославянский словарь (по рукописям X - XI вв.): около 10 000 слов / Э. Благова, Р. М. Цейтлин, С. Геродес [и др.]; под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. - 2-е изд., стереотип. - М. : Рус. яз., 1999.-842 с.

СУМ XVI - XVII ст. - Словник української мови XVI - першої половини XVII ст. [Текст]: у 28-ми вип. / редкол.: Д. Гринчишин [та ін.]; НАН України, Ін-т українознавства імені І. Крип'якевича. - Львів : [б. и.] 1994-2001; Вид-во нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2003-2006.

Фасмер - Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / М. Фасмер; ред. и предисл. Б. А. Ларина; [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева]. - М. : Прогресс, 1986-1987.

Черных - Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2 т. / П. Я. Черных. - 3-є изд., стереотип. - М. : Русск. яз., 1999.

Шанский-Этимологический словарь русского языка/ под ред. А. Ф. Журавлёва, Н. М. Шанского; Моск. гос. ун-т, филол. фак. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1963-1999.

ЭССЯ - Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд / отв. ред.: О. Н. Трубачев, А. Ф. Журавлев; под общ. ред. О. Н. Трубачева; Рос. АН, Ин-т рус. яз. -М. : Наука, 1974 - 2009.-Вып. 1-35.

AGM- Kowalska A. Atlas gwar mazowieckich: w 10 t. /A. Kowalska, A. Strzyzewska-Zaremba. - Wroclaw : PAN, 1971- 1990. Т. 7, cz. 2. - 1985. - 131 s.

Borys - Borys W. Słownik etymologiczny j^zyka polskiego / W. Borys. - Krakow : Wydawnictwo Literackie, 2005. - 861 [1] s.

Bruckner - Bruckner A. Słownik etymologiczny j^zyka polskiego / A. Bruckner. - wyd. I.-Krakow : Krakow- ska Spolka Wydawnicza, 1927; reprint, wyd. IX. -Warszawa: Wiedza Powszechna, 2000. - 808 s.

ESI - Gloger Z. Encyklopedia staropolska ilustrowana: w 4 t. / Z. Gloger ze wst^pem J. Krzyzanowskiego. - Warszawa: Druk P. Laskauera i W. Babickiego, 1902-1909; reprint, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1978.

Linde - Linde S. B. Słownik j^zyka polskiego: w 6 t. / S. B. Linde. - Warszawa : Drukarnia XX. Pijarow, 1807-1814.

Miklosich - Miklosich Fr. Etymologisches Worterbuch der slavischen Sprachen / Fr. Miklosich. - Wien, 1866. - 547 s.

SK Pobl. - Słownik kaszubski z dodatkiem idyotyzmow chelminskich i kociewskich / [ulozyl X. G. Pobl- cki], - Chelmino, 1887. - 160 s.

SI stp - Słownik Staropolski: w 11 t. / [kom. red.: K. Nitsch - przew., Z. Klemensiewicz, J. Safarewicz, red. nac. S. Urbanczyk; od 9 t. [kom. red.: S. Urbanczyk - red. nac. J. Safarewicz, W. Kuraszkieicz] ; PAN; od 10 t. Instytut J^zyka Polskiego PAN. - Warszawa : [Wroclaw] : Zakład im. Ossolifskich; Wydawnictwo PAN, 1953-2002.

Slawski - Slawski F. Słownik etymologiczny j^zyka polskiego: w 5 t. / F. Slawski. - Krakow : Nakładem Towarzystwa Milosnikow J^zyka Polskiego, 1952-1965.

- Sobol - Słownik języka polskiego PWN / oprac. E. Sobol. - wyd. 2. - Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.-2005,- 1304 s.
- SP- Słownik Prasłowiański / pod red. F. Sławskiego. - Wrocław etc. : PAN, 1974-2001.
- SP XVI w. - Słownik polszczyzny XVI wieku: w 341. / kom. red.: S. B^łak [et al.]; od 51. red. nac. Maria Renata Mayenowa. - Wrocław : Warszawa : Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1966-2002.
- Sychta - Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej: w 71. / B. Sychta - Wrocław etc. : PAN, 1967-1976. T. 1-7.
- SWO - Słownik wyrazów obcych / red. J. Tokarski. - wyd. 26, popraw. i uzupełn. - Warszawa : PWN, 1991. - 927 s.

Е. А. Войцева

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
заведующая кафедрой общего и славянского языкознания

РЫБОЛОВНАЯ ЛЕКСИКА ПРАСЛАВЯНСКОГО И ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В ПОЛЬСКОМ И ДРУГИХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

В статье рассматривается проблема происхождения рыболовной лексики в польском и других славянских языках. Установлено, что исследуемому континууму присуща двуплановость, обусловленная взаимосвязями между терминологической и общеязыковой системами. Подчеркивается, что названия рыболовных орудий в польском языке имеют этимологические параллели в славянских языках, в частности, в украинском и русском.

Ключевые слова: славянские языки, польский язык, рыболовная лексика, этимология, семантика

Y.A Voytseva

Odessa I.I. Mechnikov National University,
Head of the General and Slavonic Linguistics Department

FOREIGN AND PRASLAVIC FISHING LEXIS IN POLISH AND OTHER SLAVIC LANGUAGES

Summary

The problem of the fishing lexis origin in Polish and other Slavic languages is examined in the article. It was found out that the investigated continuum could be characterized with two-prongness caused relationships between the common language and terminology systems. It is emphasized that the names of fishing gear in the Polish language have etymological parallels in Slavic languages, including Ukrainian and Russian ones.

Keywords: Slavic languages, Polish language, fishing vocabulary, etymology, semantics

Стаття надійшла до редакції 01.12.2013.